

Hóttalan a hegyek inge

Nagy Gáspár költeményének verstani elemzése

Ez a tél még megváltatlan,
nincs rá mentség: fehér paplan,
se hó, se hold nem világol –
amíg fölragyog a jászol

hordjuk szívünk szakadatlan,
kormos arcot száz darabban,
nincs ajándék, semmi tömjén –
rí Boldizsár, Menyhért meg én.

Az indul el akaratlan
kinek angyala jelen van,
hóttalan a hegyek inge –
el kell érnünk Betlehembe!

Nagy Gáspár *Amíg fölragyog a jászol* című verseskötetével „az új évezred első karácsonyát” köszönti, s az ezt megelőző „harminc esztendő verses szívdobbanásait” tárja az olvasók elé.¹

Az illusztrátornak, Keresztes Dórának az olvasatát is végigkísérhetjük a könyvben. Azonban ehhez az értelmezési megközelítéshez újabb és újabb „kardiogramokat”, elemzői P-hullámokat² készíthetünk még. Kétségtelen: a szívdobbanástól az érrendszerig, egy költemény szöveteinek, sejtjeinek a részletes leírásáig eljutni, ezt a végtelenül gazdag költői életműködést rögzíteni roppant nehéz. Egy olvasathoz újabb olvasatot, újabb kardiogramot kapcsolunk, bizakodva, hogy közelebb kerülünk a kötetben szereplő művek titkaihoz, a pulzálás értelmi-érzelmi horizontjához.

Egy ilyen életteli s rejtélyes „szívdobbanás” a *Hóttalan a hegyek inge* című költemény is. Már rögtön a címben translációval találkozunk: „hegyek inge”. A *Magyar értelmező*

¹NAGY Gáspár, *Amíg fölragyog a jászol*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001, 50.

²Az EKG-görbének különböző szakaszai vannak: P-Q-R-S-T. Egyik eleme tehát a P, amely a szív „pacemakerének” az elektromos leképeződése.

kéziszótár szerint az ing „férfiaktól a felsőtesten viselt, galléros fehérnemű”³. Az a ruhadarab tehát, amely egyben az élet szimbóluma is, hiszen az inget (s most függetlenül a nemtől) a felkelést követő cselekvéssel lehet azonosítani: magunkra vesszük, felöltözünk, többnyire azért, hogy a munkahelyre menjünk⁴, hogy az emberi életünket, létünket, egzisztenciánkat meghatározó tevékenységeinket elvégezhessük. Az életet jeleníti meg az ing a funkciója által is: mint az öltözék egyik lényeges tartozéka, „rétege” véd, takar, megóv az időjárás viszontagságaival szemben.

S már itt, a címnél meg is torpanunk: mi lehet a hegyek inge? A hegy belső rétegeire rásimuló puszta kőzet, a meztelennek tűnő test talán? Vagy az ezt beborító parányi növényzet, zuzmó, moha? Esetleg az erdővel dúsított hegyoldal képét jelezheti valamilyen üde zöld tavaszi ruhával, inggel? Vissza-visszatérünk a kezdethez: *Hóttalan a hegyek inge*. A fosztóképző grammatikailag belehasít az értelmezésbe: hótakarót képzelnénk el legszívesebben egy elegáns, ünnepi hegyingnek – különösen karácsony táján –, de a denominális nomenképző jelzi, hogy itt többről van szó. Nem öltözékről – akár egy ingre húzott puhabundás kabátról –, hanem valaminek a hiányáról, megfosztásáról. S ez a negatív érzés, a fosztóképzőnek a cselekvést, jelen esetben az állapotot megvonó alakzata nem más, mint az ellentétek paradox összekapcsolása. Hiszen a *hó* – a mély magánhangzó ellenére – képzeletünkben kristályragyogásként, tündöklő, fehér tisztaságként jelenik meg, mint a természet téli szimfóniájának egy zenei felhangsokra. Viszont ehhez a képhez egy mély hangrendű képző sötét árnya kapcsolódik, mint valami puszta, fekete föld rideg látványa, s így a havas-hóttalan feszültsége kérdőjelekkel nyitja meg a költeményt: miért hóttalan az, aminek havasnak kellene lennie, mi ez a fény-árny különös kettősége?

A költemény első sora már sejteti a választ. S bár az ősi nyolcas lüktetése, rejtett lendülete vinne, röpítene minket tovább, de egy versusnál, a sorvégi *megváltatlan* szónál egy pillanatra visszafordul a vers, s figyelmünk a címszó első szavára, a hóttalanságra irányul ismét. Hóttalan és megváltatlan ez a tél: az idősíkok hirtelen megszűnnek, észrevétlenül összekeverednek. A megváltással felértékelődött múlt, mint állandóan lüktető, örökkévaló jelen megtorpan, szinte érvényét veszti: a 2000 év óta megváltott világ megváltatlanná válik a pillanat szorításában. Mi történhetett? Mi történik? – vetődik fel bennünk az újabb kérdés.

Szabályos elrendeződéssel, pontos megszerkesztettséggel – minden versszak első sorának a végén, a metszet után – vissza-visszatér a fosztóképző tiszta rímje, újabb

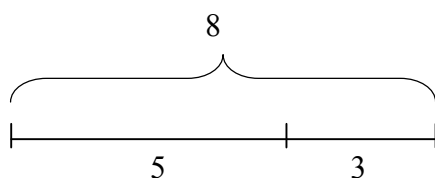
³ *Magyar értelmező kéziszótár*, szerk. JUHÁSZ József – SZŐKE István – O. NAGY Gábor – KOVALOVSKY Miklós, Akadémiai, Budapest, 1987, 593.

⁴ Vö. Bob GRUMMAN, *min. költ. és matematikus*, Kalligram, Pozsony–Budapest, 2000, 63.

jelentésbővítő, képalkotó szereppel. A megváltás hiánya után a „szakadatlan” megnyilatkozásban viszont már nem hiányt, tagadást jelez grammatikailag a képző, hanem a cselekvés megszakadása, félbemaradása helyett a folytonosságot, a folyamatosságot, az „akaratlan” pedig az önkéntességet, az indulás, a tett spontaneitását. A kép kitágul, viszont a fosztóképzők hangulatát állandóan erősíti a tiltószó hangsúlyos helyen való előfordulása („se hó, se hold”), a létige tagadása (nincs rá mentség; nincs ajándék) valamint a tagadó értelemben szereplő általános névmás sormetszet utáni szerepeltetése („nincs ajándék, // semmi tömjén”). A metszet után a tagadószó jelentése is felértékelődik, még nyomatékosabbá válik („se hó,/se hold // nem világol”).

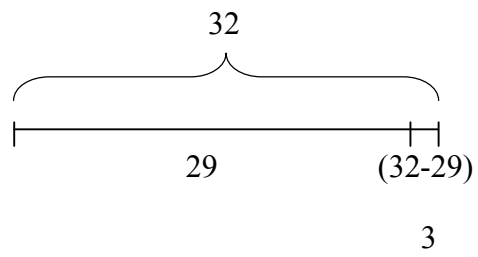
Ezekon a szabályos, 4/4-es ütemekre tagoló sormetszeteken kívül két aranymetszési pontja is van a versnek, amely tökéletes arányban bontja ketté a költeményt, úgy, hogy a kisebbik és nagyobbik rész széthasítottsága mértani szabályossággal egyesül az egészben.

Az első aranymetszési pont az 1. versszak utolsó sorában található („amíg fölragyog // a jászol”), a másik arányosság pedig a 3. (azaz az utolsó) strófa 2. sorában („kinek angyala // jelen van”). Mindkét sorban a kisebbik szótagszámú rész, a három, úgy aránylik a nagyobbikhoz, az öthöz, mint a nagyobbik rész az egész sorhoz, vagyis az öt a nyolchoz ($3:5 = 5:8$).

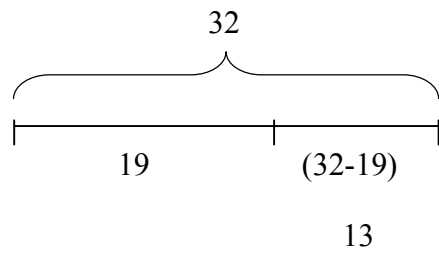

Ha ezeknek a pontoknak a versszakokban, majd az egész költeményben való megjelenését számtani haladvánnyá szélesítjük, különleges szabályszerűséget, harmonikus rendezettséget figyelhetünk meg. Az 1. versszak aranymetszési pontja a 29. szótagszámnál található, még a 3. versszakban ez pontosan tíz szótaggal korábban jelentkezik, azaz a 19.-nél. S míg a 3. versszak kisebbik része három, addig az utolsó versszaké tízzel több, azaz tizenhárom szótagszámú. Ezt a szimmetrikusan csökkenő-növekvő tendenciát a következő ábrák szemléltetik:

1. versszak:

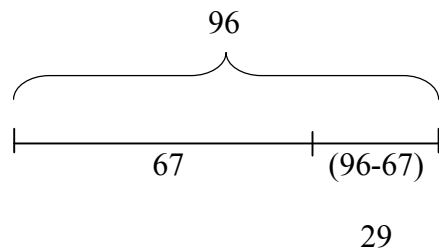

3. versszak:

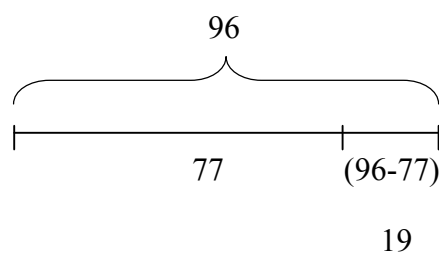

Az arany metszési pontoknak a teljes költeményhez viszonyított mértani elrendeződése pedig a következő:

1. versszak:

3. versszak:

Itt ugyancsak tíz szótagos csökkenést (29, 19) illetve növekedést (67, 77) tapasztalunk. S a két részre osztott költemény kisebbik szótagszáma megegyezik a kettévágott versszakok nagyobbik részének szótagszámával (29-29, illetve 19-19).

Ez a matematikailag leírható tökéletes arányosság már önmagában is értéket hordoz, egyfajta harmóniát. S ha mindehhez hozzákapcsoljuk az aranymetszési pontokat hordozó sorok hangszöveti állományát, akkor azt tapasztaljuk, hogy nem csupán a kompozíciós rend hidalja át a sorok és versszakok értelmezési végtelenjeinek távolságát, hanem a szavakban, szókapcsolatokban megjelenő, feszülő jelentés is, amelyben már szinte kitapinthatóvá válik a hótalan hegy gerince is, a költemény egyik fontos üzenete: annak ragyog majd föl a jászol, „kinek angyala jelen van”. Csak az fog, csak az tud majd elindulni „akaratlan” Betlehem felé.

Ezeknek az aranymetszési pontoknak, az ismétlődéseknek, a szabályszerű rendezettségnek matematikai, verstani pontossággal megjelenő arányosságai crescendószerűen felerősítik a költemény dinamikáját. S ebben az intenzitásban a jászol fölragyogását váró, érzékeltető sor, a megváltást elképzelő öröm üstökös fénye szinte észrevétlen, finom enjambement-ként tündöklük át a 2. versszakba, a „kormos arc” szilánkokra töredeztetett komorságára. Ezt a szilánkosságot, az életünk széthullott, szétpergett mozaikkockáit pedig csak úgy tudjuk összerakni, ha valahogy eljutunk, elérünk Betlehembe.

A pragmatikai szint a három napkeleti bölcs történetébe kapcsolja a költőt („rí Boldizsár, Menyhért, meg én”). A királyok megnevezésénél a megszokott katekizmusi sorrend: Gáspár, Menyhért, Boldizsár. Ez a formula viszont itt teljesen felborul. S szándékosan. Költői tudatosság, pontos ritmikai megformálás és alkotói-emberi sarutlanság, alázat figyelhető meg ebben a kijelentésben. A költő érezhetően jelen van végig a költeményben: már a 2. versszak 1. sorában a többes szám első személyű igealak (*hordjuk*), valamint a birtokos személyragos köznévfőnév (*szívünk*) is jelzi ezt a közvetlenséget. Ebben a sorban viszont egy rendkívüli kontaktus alakul ki alkotó és olvasó között: kezünk a költő pulzusát tapinthatja, s érezhetjük a heves fibrillációs szívdobogást: „rí Boldizsár, Menyhért, meg én”. A másik ember iránti alapvető tisztelet jelzésül önmagát a felsorolásban az utolsó helyre teszi, tehát az egyes szám első személyű személyes névmás a mondat végére kerül. A költő a névazonosság játékaival él: a hagyomány szerint a Gáspárnak nevezett napkeleti bölcs helyére lép, s így a sírás patetikus, allegorikus hangulatába⁵ különös meghittséget, a síró arcon

⁵Lásd, OLÁH Szabolcs, *Az irodalom, a nyelv és a lélektan. A sírás allegorikus állapota*, előadás, Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézet, BTMI 101 Bevezetés az irodalomelméletbe, Debrecen, 2003/2004. I. félév

(arcunkon!) csillogást csal elő. A jambikus lejtés, lüktetés viszont a másik két csillagjós bölcs helycseréjét kívánja meg: így kerül tehát Boldizsár a királyi csapat élére.

S a betlehemi születés nemcsak a költőt vonja be aktív cselekvőként az eseményekbe, hanem vele együtt az értelmezőt, az olvasót is: engem, téged, minket, a megváltottság után vágyakozó jelenünket. Mert milyen kor az, ahol a királyok nincstelenné válva nem tudnak hódolni karácsony Fénye előtt? Hová tűnt előlünk ez a Fény, a megváltottság örökérvényű sugárzása? Mintha ezekben a sorokban az ószövetség vágyakozó sírása törne fel a jelenünkben, az újszövetségben.

De érezzük, tudjuk, amit nemcsak a vers, hanem a kötet cím is jelez, hogy majd „fölragyog a jászol”. Hiszen ha átengedjük magunkat a költemény belső lüktetésének, az emelkedő jambusoknak és az ezt helyettesítő spondeus és pyrrichius ritmikájának, az ősi nyolcas, a szabályos ütem, a ionicus a minore szintén emelkedő időmértékes egységének, akkor a diszharmónia végtelen könnyedséggel feloldódik. Ez is a vers különleges szimultánságát mutatja: mintha egy fénylő dúr hangnembe állandóan egy fisz-mollos, fájdalmas akkordot szőnénk.

Olyan ez a költemény, mint egy gondokára írt szólószonáta, amelyhez egy távoli metronómszerű kíséret társul: a nazálisok ugyanis nemcsak a vers zeneiségét, a húrok zengését erősítik fel, hanem megjelenítik a költő gyermekkorát is, a rorátés hajnali misékre hívó harangnak a szavát.⁶

A vers záróakkordjainak refrénszerű címisméltése immár összegzésül utal vissza a kezdő dallamívre, a költemény címére. De már előre is mutat határozott felszólítással: „el kell érnünk Betlehembe!”. A költemény páros rímű, jambikus lüktetésű szimultán nyolcasa is ezt a felszólítást, a harangszó irányába való elindulást érzékelteti.

Ez a tél még // megváltatlan,	<i>p ,s, s, s</i>	<i>4/4</i>
nincs rá mentség: // fehér paplan,	<i>s, s, j, s</i>	<i>4/4</i>
se hó, se hold // nem világol–	<i>j, j, t, s</i>	<i>4/4</i>
amíg fölragyog // a jászol	<i>j, k, j, cs</i>	<i>5/3</i>

⁶„Az én gyermekkorom rorátés hajnalainak emléke máig előhívhatóan, idézhetően pontos: csikorgó fagyban, kiscsizmában, embermagasságú hófalak között megyek a harangszó iránt.” (Nagy Gáspár)

hordjuk szívünk // szakadatlan,	<i>s, s, io</i>	4/4
kormos arcot // száz darabban,	<i>t, s, t, s</i>	4/4
nincs ajándék, // semmi tömjén –	<i>t, s, t, s</i>	4/4
rí Boldizsár, // Menyhért meg én.	<i>s, j, s, j</i>	4/4

Az indul el // akaratlan	<i>j, p, io</i>	4/4
kinek angyala // jelen van,	<i>p, k, j, cs</i>	5/3
hótalán a // hegyek inge –	<i>ch, p, s</i>	4/4
el kell érnünk // Betlehembe!	<i>s, s, t, s</i>	4/4

(*ch* – *choriambus*; *cs* – *csonka ütem*; *io* – *ionicus a minore*; *j* – *jambus*; *k* – *krétikus*; *p* – *pirrichius*; *s* – *spondeus*; *t* – *trocheus*)

Az 1. versszak jambikus lüktetéssel indul, de a 3. sor két üteme után ezt az emelkedő lejtést egy trocheus töri meg, mintegy kiemelve, hangsúlyozva az állítmány tagadó részét („nem világol”). Ugyanezzel a trocheusi lejtés-zökkenő funkcióval találkozunk a 2. strófában is, immár ütemsorokon keresztül („kormos arcot // száz darabban, / nincs ajándék, semmi tömjén”), amely szintén echó gyanánt erősíti fel a vers szemantikáját, a szakralitást jelző arc és a korom, szenny összekapcsolásának allegorikus jelentését (újabb versus: ezért nincs hát „fehér paplan”!), a bűn és hiány által okozott sebnek a sajgó, nyilálló lüktetését.

A költeményt záró Betlehem-kulcsszóban ismét feltűnik a trocheusi versláb immár sűrű spondeusokkal körbeölelve, amely a cselekvésre való készítés mondattani megerősítése mellett hosszú, koronás akkordokkal zárja le a verset. De úgy, hogy közben felvillant előttünk egy képet: a hótalán hegyekkel kísért utat, a kopár völgyeket, emelkedőket, lejtőket, a hosszú spondeusléptekkel Betlehem felé zarándokoló önmagunkat.

Kelemen Erzsébet

Megjelent: *Széphalom Évkönyv 16*, Kazinczy Ferenc Társaság, 2006, 417-421.

Kelemen Erzsébet, *Hét színekép. Tanulmányok, kritikák*, Ráció Kiadó, Budapest, 2010, 37-43.